

Teisės institutas

Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1, LT-01109 Vilnius

Tel./faks. (+370 5) 249 75 91

El. p.: info@teise.org

www.teise.org

Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika

Parengė Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus darbuotojas
Dr. Gintautas Sakalauskas

**Vilnius
2010**

Turinys

Įvadas	2
1. Lygtinio paleidimo formos Lietuvoje ir jų taikymo praktika	3
2. Lygtinio paleidimo sąlygos ir korupcijos galimybės	8
2.1. Korupcijos samprata	8
2.2. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) sąlygos ir korupcijos galimybės	10
2.3. Lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimo švelnesne bausme (BK 77 str.) sąlygos ir korupcijos galimybės	19
2.4. Psichologo išvada ir nuteistojo charakteristika	20
3. Korupcijos rizika ir efektyviai veikianti nuteistojo asmens integracijos sistema: išvados ir pasiūlymai	23
Literatūra	25

Įvadas

Laisvės atėmimo bausmė įvairiomis formomis rečiau ar dažniau¹ taikoma visose pasaulio valstybėse, lygiai taip pat rečiau ar dažniau taikomas įvairių formų ir įvairiomis sąlygomis apibrėžiamas lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų. Lygtiniu paleidimu siekiama daugelio tikslų:

- skatinamas pozityvus nuteistųjų elgesys įkalinimo įstaigoje, suteikiant galimybę anksčiau išeiti į laisvę;
- skatinama asmens integracija į visuomenę;
- valstybės institucijoms sudaroma galimybė „pasitikrinti“, kaip asmuo elgsis laisvėje, laikinai pasiliekančią teisę prižiūrėti paleistuosius ir teikti jiems intensyvesnę socialinę pagalbą (todėl yra šalių, kuriose lygtinai paleidžiami visi arba absoliuti dauguma įkalinimų);
- taupomi valstybės kaštai, skiriami bausmių vykdymo sistemai, nes bausmės vykdymas uždaroje institucijoje kainuoja daug daugiau, nei bausmės vykdymas laisvėje;
- mažinamas kalinių skaičius, sprendžiamos įkalinimo įstaigų perpildymo problemos, neišvengiamai apsunkinančios įstaigos darbą ir pan.

Dėl šių priežasčių lygtinio paleidimo praktika visuotinai paplitusi, o geros praktikos pavyzdžiais paremtos tarptautinės rekomendacijos siūlo ją visokeriopai skatinti ir plėsti.²

Nacionaliniais įstatymais apibrėžti ir sukurtos institucinės sistemos įgyvendinami lygtinio paleidimo modeliai ganėtinai skirtingi. Šie modeliai ir jų struktūriniai elementai (pirmiausia – lygtinio paleidimo sąlygos) priklauso nuo istorinių, kultūrinių, teisinių, organizacinių, institucinių, profesinių ir daugelio kitų aplinkybių. Pažymėtina, jog šiuo metu Lietuvoje veikianti lygtinio paleidimo ideologija ir teisiniai rėmai iš esmės buvo suformuoti

¹ Plačiau žr. *Sakalauskas G.* Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // *Teisės problemos*, 2006, Nr. 4, p. 5–49; *Sakalauskas G.* Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2007, Nr. 2, p. 121–133; *Bikelis S., Sakalauskas G.* Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // *Teisės problemos*, 2008, Nr. 4, p. 23–66; *Čepas A., Sakalauskas G.* Ar prasminga arešto bausmė? // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 4, p. 5–30.

² Pavyzdžiui, *Recommendation No. R (99) 22* of the Committee of Ministers to member states Concerning prison overcrowding and prison population inflation, adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681st meeting of the Ministers Deputies; *Recommendation Rec (2003) 22* of the Committee of Ministers to member states On conditional release (parole), adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers Deputies; *Recommendation Rec (2003) 23* of the Committee of Ministers to member states On the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners, adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2003 at the 855th meeting of the Ministers' Deputies; lietuvių kalba žr. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centro internetinį puslapį http://www.kdmc.lt/teises_aktai.htm

dar sovietiniais laikais (1961 m. LTSR Baudžiamajame kodekse ir vėlesniuose jo pakeitimuose). Ir nors tam tikri svarbūs teisės normų pakeitimai buvo padaryti 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiuose naujuosiuose Baudžiamajame ir Bausmių vykdymo kodeksuose, lygtinio paleidimo ideologija iš esmės liko ta pati, o esamos lygtinio paleidimo sistemos prasmė, jos veikimas ir efektyvumas mažai tyrinėjami.

Šioje analizėje į lygtinį paleidimą žvelgiama per galimų korupcijos apraiškų prizmę. Pažymėtina, jog ši analizė atlikta per labai trumpą laiką, pagal šią temą specialiai neatliekant jokių platesnių empirinių tyrimų, o analogiškų tyrimų, kiek žinoma, Lietuvoje atliekama nebuvo. Vertinant korupcijos riziką, analizuotos teisės normos, reglamentuojančios lygtinį paleidimą, taip pat jo taikymo praktika bei su ja susiję probleminiai efektyvaus lygtinio paleidimo įgyvendinimo aspektai.

1. Lygtinio paleidimo formos Lietuvoje ir jų taikymo praktika

Lietuvos teisinėje sistemoje numatytos dvi lygtinio paleidimo formos:

- lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau vadinama – BK)³ 77 str. ir 94 str.)⁴ ir

- lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau vadinama – BVK)⁵ 157 str.

Šie laisvės atėmimo bausmės švelninimo (modifikavimo) institutai numato iš dalies skirtingas taikymo sąlygas, pagrindus, nuteistų asmenų, kuriems jie gali būti taikomi, kategorijas, turi skirtingą baudžiamąją politinę reikšmę, nevienoda ir jų praktinė reikšmė. Pažymėtina, jog pastaraisiais metais Lietuvoje maždaug **30–50 proc. visų įkalintų asmenų atlieka visą teismo paskirtą bausmę**, kiti paleidžiami lygtinai (pagal BVK 157 str.), o kiti atleidimo nuo bausmės institutai, įskaitant lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimą švelnesne bausme, taikomi labai retai (žr. *1 pav.*). Pavyzdžiui, 2008 m. iš laisvės atėmimo vietų (neskaičiuojant arešto bausmės atlikimo vietų) buvo paleista 3 516 asmenų. Iš jų – 1 691 (48,1 proc.) atlikę

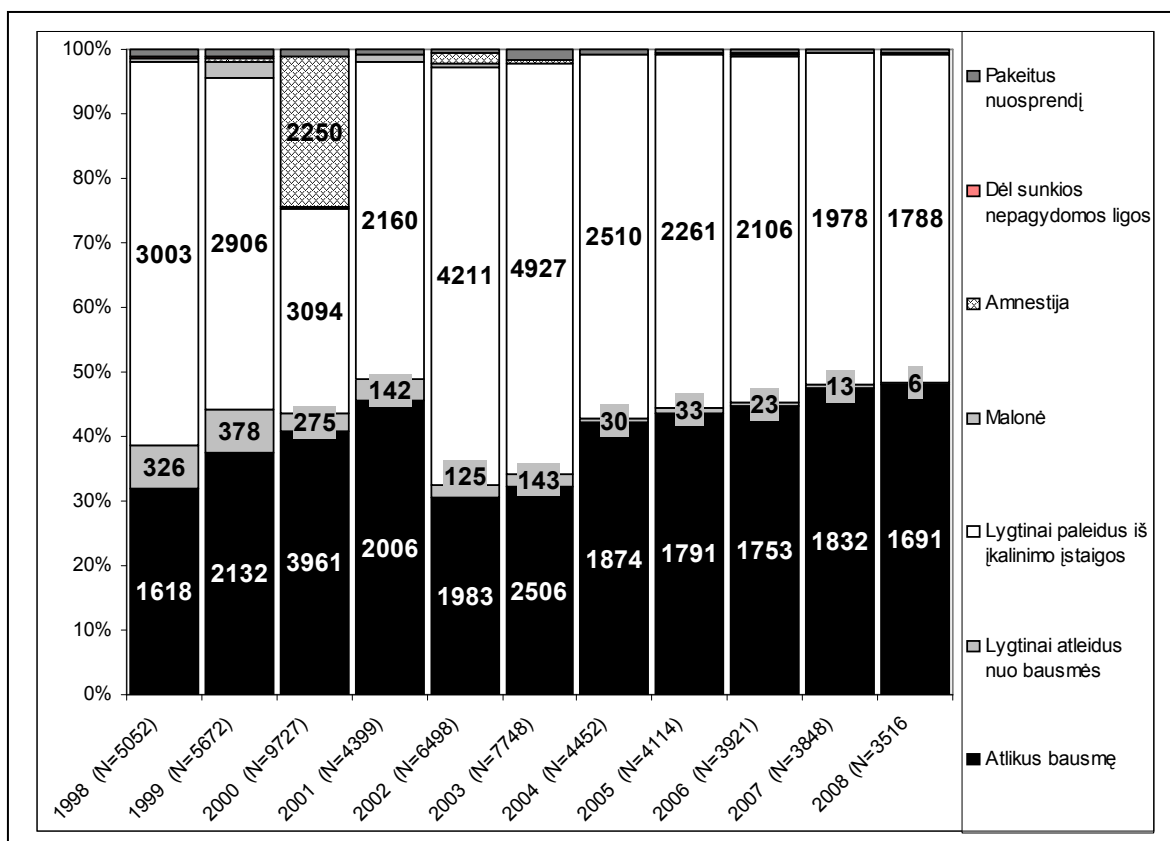
³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII–1968 // Žin., 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁴ Lietuvos BK 94 str. reglamentuoja lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme ypatumus *nepilnamečiams*.

⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, priimtas 2002 m. birželio 27 d., Nr. IX–994 // Žin., 2002, Nr. 73–3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

visą bausmę, 1 788 (50,9 proc.) paleisti lygtinai (BVK 157 str.), pagal BK 77 str. lygtinai nuo bausmės buvo atleisti tik 6 asmenys (0, 2 proc.), kiti paleidimo pagrindai bendrai taikyti tik 31 asmeniui.

1 pav. Paleidimo iš įkalinimo įstaigų pagrindų taikymas Lietuvoje 1998–2008 m. (absoliutūs skaičiai, kairėje skalėje – proc.)⁶

Pastebėtina, jog dviejų lygtinio paleidimo institutų išskyrimas atrodo **menkai pagrįstas teoriniu ir praktiniu požiūriu**, o daugumoje kitų Europos Sąjungos šalių lygtinį atleidimą nuo (dažniausiai – laisvės atėmimo) bausmės reglamentuoja vienas teisinis institutas. Atrodytų, jog dviejų labai panašių institutų įtvirtinimas dabartinėje Lietuvos teisinėje sistemoje daugiau sietinas su istorinėmis aplinkybėmis (perimta tai, kas buvo senajame BK, kurio originalioje versijoje tarp aptariamų institutų buvo daugiau skirtumų, nei yra šiuo metu).⁷

⁶ Nuteistųjų skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1997–2008 m. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius. <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut.htm>.

⁷ Senojo BK 54² str., naujai įrašytas 1977 m. kovo 30 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku, numatė lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų, „privalomai įjungiant nuteistąjį į darbą“ (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983, p. 58). Senojo BK 54 str. numatė lygtinį atleidimą nuo bausmės prieš terminą ir bausmės pakeitimą švelnesne bausme nuteistiesiems ne

Dabartiniai teisiniai šių dviejų institutų skirtumai ir panašumai pateikti *1 lentelėje*. Iš detalizuotų abiejų instituto taikymo sąlygų matyti, jog lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) labiau priklauso nuo laisvės atėmimo bausmę atliekančio **asmens elgesio įkalinimo įstaigoje** – pirmiausia, nuo grupės (lengvos, paprastos arba drausminės), kurioje jis tuo metu atlieka bausmę, išskyrus BVK 157 str. 3 d. 1 punktą, taip pat dalį 4 punkto, kuriuose nustatytos sąlygos siejamos su **objektyviais kriterijais** (asmenys, nuteisti laisvės atėmimu iki šešerių metų už neatsargius nusikaltimus, atviroje kolonijoje už nesunkius nusikaltimus bausmę atliekantys asmenys,⁸ taip pat nepilnamečiai, nėščiosios moterys, asmenys, turintys vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų, pavojingi recidyvistai), taip pat **atliktosios bausmės dalies**. Taikant lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimą švelnesne bausme (BK 77 str.), svarbiausias (pirminis) kriterijus yra **atliktoji bausmės dalis**, taip pat **nusikaltimo sunkumas**. Be šių pagrindinių (pirminių) kriterijų yra ir kitų, kurių turinys ir prasmė aptariama žemiau.

Vienas esminių šių dviejų institutų skirtumų yra tas, kad lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų atveju įkalinimo įstaigų administracijos **privalo** teismui duoti teikimą, kai tik atsiranda būtinos sąlygos (BVK 164 str. 1 d.), o lygtinio atleidimo atveju tai yra tik įkalinimo įstaigos administracijos teisė, bet ne pareiga. Be to, pastaruoju atveju svarbi privaloma sąlyga, labai apribojanti galimybes taikyti šį institutą – **visiškai atlyginta nusikaltimu padaryta turtinė žala arba iš dalies atlyginta ar pašalinta** ir priimtas įsipareigojimas per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti (BK 77 str. 1 d.).

vien laisvės atėmimu, bet ir šia bausme nuteistiems lygtinai, „*privalomai įjungiant į darbą*“, taip pat nuteistiems ištrėmimu, pataisos darbais, pasiuntimu į drausmės batalioną arba į auklėjimo-darbo profilaktoriumą, netgi asmenims, kurie pagal BK 54² str. jau buvo lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietų, juos „*privalomai įjungiant į darbą*“. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, šių straipsnių turinys gerokai pasikeitė (iš viso buvo atsisakyta dalies bausmių, taip pat „*privalomo įjungimo į darbą*“), jie supanašėjo, nors skirtinga forma išliko – abu straipsniai buvo perimti ir į naujuosius kodeksus, tik vienas šių straipsnių – į BK, kitas – į BVK.

⁸ Atrodytų, jog šios nuostatos esmė būtų tokia, nes 2004 m. liepos 8 d. įstatymu Nr. IX–2338 (Žin., 2004, Nr. 115–4278) priimti BVK 157 str. 3 d. 1 ir 2 punkto papildymai gerokai iškreipė buvusias nuostatas, nors pati intencija – numatyti lygtinio paleidimo galimybę asmenims, nuteistiems ilgesne nei šešerių metų laisvės atėmimo bausme ir atliekantiems bausmę atviroje kolonijoje, buvo gera. Naujojoje straipsnio redakcijoje atsirado „*nesunkūs nusikaltimai*“, nors kituose punktuose nusikaltimo sunkumas nėra įtvirtintas kaip kriterijus (priešingai nei BK 77 str.), be to, gramatiškai nėra aišku, ar straipsnio 1 punkte turimi mintyje *visi* asmenys, nuteisti laisvės atėmimu iki šešerių metų už neatsargius nusikaltimus (taip traktuojama šioje analizėje), ar *tik tie, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę atviroje kolonijoje*. BVK 90 str. 1 d. neįpareigoja teismo visus asmenis, nuteistus už neatsargius arba už nesunkius tyčinius nusikaltimus siųsti atlikti bausmę atviroje kolonijoje. Taigi pagal pirmąją traktuotę lieka neaišku, kokios nuostatos taikytinos asmenims, *neatliekantiems* bausmės atviroje kolonijoje, bet nuteistiems laisvės atėmimu *daugiau kaip šešeriams metams* už neatsargius nusikaltimus, o pagal antrąją traktuotę – už neatsargius nusikaltimus nuteistiems laisvės atėmimu *iki šešerių metų*.

1 lentelė. Lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.) ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) institutų palyginimas

Palyginimo kriterijai	Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.)	Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)
Teisinis reguliavimas	Baudžiamosioje teisėje (BK 77 str.; BK 94 str.) ir bausmių vykdymo teisėje (BVK 179 str.; BVK 140 str. 4 d.)	Bausmių vykdymo teisėje (BVK 157 str.)
Teisinė esmė	Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų <i>paskatinimo priemonė</i> (BVK 140 str. 4 d.), skiriama už nepriekaištingą elgesį, iniciatyvą ir aktyvų dalyvavimą socialinės rehabilitacijos programose, stropų darbą bei mokymąsi (BVK 140 str. 1 d.)	<i>Resocializacijos priemonė</i> , taikoma asmenims, kuriuos įmanoma toliau taisyti neizoliuotus nuo visuomenės, bet prižiūrimus, išipareigojusiems doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys (BVK 157 str. 1, 2 d.)
Teikimas taikyti	Įkalinimo įstaigų administracijų <i>nuožiūra</i> (140 str. 4 d.)	<i>Privalomas</i> įkalinimo įstaigų administracijoms (BVK 164 str. 1), kai tik atsiranda būtinos sąlygos
Taikanti institucija	Bausmės atlikimo vietos apylinkės <i>teismas</i> , bausmės vykdymo institucijos vadovo teikimu (BVK 179 str. 1 d.)	Bausmės atlikimo vietos aplinkės <i>teismas</i> , bausmės vykdymo institucijos vadovo teikimu (BPK 362 str. 2 d.)
Būtinos sąlygos	<p>1. Atlikta</p> <p>a) <i>ne mažiau kaip vienas trečdalis</i> paskirtos bausmės už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, kurį padarė nėščia moteris, taip pat vienišas tėvas (motina), turintis vaiką iki 7 metų arba du ar daugiau nepilnamečių vaikų, kai jam (jai) tėvų valdžia nėra teismo apribota šių vaikų atžvilgiu arba</p> <p>b) <i>ne mažiau kaip pusė</i> paskirtos bausmės už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą arba</p> <p>c) <i>ne mažiau kaip du trečdaliai</i> paskirtos bausmės už sunkų nusikaltimą arba</p> <p>d) <i>ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai</i> paskirtos bausmės už labai sunkų nusikaltimą, arba jeigu asmuo yra recidyvistas</p> <p>2. Asmuo visiškai <i>atlygino nusikaltimu padarytą turtinę žalą arba iš dalies ją atlygino ar pašalino ir išipareigojo</i> per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti</p> <p>3. Asmuo savo elgesiu ir darbu laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu <i>įrodė</i>, kad jį galima lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmę pakeisti švelnesne (BK 77 str. 1 d.)</p>	<p>Asmenys:</p> <p>1. Nuteisti laisvės atėmimu iki šešerių metų įskaitytinai už nusikaltimus, padarytus dėl <i>neatsargumo</i>, taip pat asmenys, nuteisti laisvės atėmimu už <i>nesunkius</i> nusikaltimus, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę <i>atvirose kolonijose, nepilnamečiai, nėščios moterys</i>, taip pat <i>asmenys, turintys vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų</i> (jei jiems neapribota tėvų valdžia), – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip vieną trečdalį</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p> <p>2. Laikomi pataisos namuose <i>lengvosios grupės sąlygomis</i>, taip pat asmenys, nuteisti laisvės atėmimu daugiau kaip šešeriams metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, kuriems teismas nustatė atlikti bausmę <i>atvirose kolonijose</i>, – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip pusę</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p> <p>3. Laikomi pataisos namuose <i>paprastosios grupės sąlygomis</i>, – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip du trečdalius</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p> <p>4. Laikomi kalėjime <i>paprastosios grupės sąlygomis</i>, taip pat <i>pavojingi recidyvistai</i>, – kai jie yra faktiškai atlikę <i>ne mažiau kaip tris ketvirtadalius</i> paskirtos laisvės atėmimo bausmės</p>
Netaikoma nuteistųjų kategorijoms	<p>1. Pavojingam recidyvistui</p> <p>2. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistam asmeniui</p> <p>3. Asmeniui, kuris jau buvo lygtinai at-</p>	<p>1. Asmenims, nuteistiems už nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai</p> <p>2. Asmenims, kuriems mirties bausmė malonės arba amnestijos tvarka pakeista laisvės</p>

Palyginimo kriterijai	Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.)	Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)
	leistas nuo bausmės prieš terminą ir per neatliktos bausmės dalies laiką padarė naują tyčinį nusikaltimą (BK 77 str. 3 d.)	atėmimu iki gyvos galvos, taip pat laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiems asmenims 3. Asmenims, kurie neatlikę visos teismo paskirtos laisvės atėmimo bausmės buvo anksčiau lygtinai nuo jos atleisti prieš terminą ir neatliktos bausmės dalies metu vėl padarė tyčinį nusikaltimą 4. Asmenims, nuteistiems už tyčinius nusikaltimus, padarytus areštines, pataisos įstaigose ir kardomojo kalnimo vietose 5. Asmenims, laikomiems kalėjime ar pataisos namuose drausmės grupės sąlygomis (BVK 158 str.)
Papildomi reikalavimai	Teismui siunčiama įkalinimo įstaigos <i>psichologinės tarnybos parengta išvada</i> (BVK 179 str. 2 d.)	Teismui siunčiama įkalinimo įstaigos <i>psichologinės tarnybos parengta išvada</i> (BVK 164 str. 2 d.)
Nustatomi įpareigojimai	Teismas gali paskirti vieną arba kelis iš šių <i>įpareigojimų</i> : 1. Atlyginti arba pašalinti nusikaltimu padarytą turtinę žalą 2. Atsiprašyti nukentėjusio asmens 3. Teikti nukentėjusiam asmeniui pagalbą, kol šis gydomi 4. Pradėti dirbti ar užsiregistruoti darbo biržoje, be teismo sutikimo nekeisti darbo vietos 5. Pradėti mokytis, tęsti mokslą ar įgyti specialybę 6. Gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka 7. Be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, sutikimo neišvykti iš gyvenamosios vietos ilgiau kaip septynioms paroms (BK 77 str., 2 d.; 75 str. 2 d.)	Teismas privalomai nustato vieną arba kelias iš šių <i>pareigų</i> : 1. Draudimą išeiti iš namų tam tikru laiku, jei tai nesusiję su darbu 2. Draudimą lankytis tam tikrose vietose, jei tai nesusiję su darbu 3. Draudimą išvykti ilgiau kaip septynioms paroms už gyvenamosios vietos rajono ribų be leidimo 4. Pareigą registruotis pataisos inspekcijoje nuo vieno iki keturių kartų per mėnesį 5. Pareigą gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, jei lygtinai paleidžiamas asmuo sutinka Be to, darbingi asmenys per penkiolika dienų nuo paleidimo momento <i>privalo išidarbinti arba užsiregistruoti darbo biržoje</i> ir pranešti apie tai bausmės vykdymo institucijai
Pakartotinis teikimas	Ne anksčiau kaip po 6 mėn. nuo teikimo atmetimo dienos (BVK 179 str. 3 d.)	Ne anksčiau kaip po 6 mėn. po nutarties atsisakyti nuteistąjį lygtinai paleisti priėmimo dienos (BVK 164 str. 4 d.). Ne anksčiau kaip po vienerių metų, jei nuteistasis pažeidė lygtinio paleidimo sąlygas ir buvo pasiūstas toliau atlikti bausmę, skaičiuojant nuo šios nutarties vykdymo pradžios (BVK 164 str. 5 d.)
Sąlygiškumas	Sąlyginis atleidimas. Besąlyginis – jei pakeičiama švelnesne bausme	Sąlyginis paleidimas
Elgesio kontrolė ir socialinė pagalba	Prižiūri ir socialinę pagalbą teikia pataisos inspekcijos	Prižiūri ir socialinę pagalbą teikia pataisos inspekcijos. Gali skirti paskatinimus ir nuobaudas (BVK 162 str.)
Panaikinimo	Jeigu asmuo, lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, be patei-	Jeigu darbingas lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos asmuo vengia dirbti arba sistemingai

Palyginimo kriterijai	Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės (BK 77 str.)	Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.)
sąlygos	sinamų priešasčių neįvykdo teismo paskirtų įpareigojimų arba pažeidinėja viešąją tvarką, girtauja ar padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam ne mažiau kaip du kartus buvo taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas tokį elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu išpėja nuteistą, kad gali būti panaikintas lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą. Jeigu išpėtas nuteistasis toliau nevykdo teismo paskirtų įpareigojimų ar daro teisės pažeidimus, teismas jo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu priima sprendimą panaikinti lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir vykdyti neatliktą bausmės dalį (BK 77 str. 5 d.)	ar piktybiškai pažeidinėja darbo drausmę, taip pat jeigu lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos asmuo sistemingai pažeidinėja ar itin piktybiškai pažeidžia viešąją tvarką ar jam nustatytas pareigas, policija, siekdama užkirsti kelią vengimui vykdyti teismo nutartį, jį gali sulaikyti ne ilgiau kaip penkioms paroms. Pataisos inspekcija gali perduoti medžiagą teismui, kad būtų sprendžiama dėl tokio asmens pasiuntimo į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį (BVK 161 str. 3 d.)
Taikymo praktika 2008 m.⁹	Pritaikyta 0,2 proc. (6) paleistųjų iš įkalinimo įstaigų.	Pritaikyta 50,9 proc. (1 788) paleistųjų iš įkalinimo įstaigų.

2. Lygtinio paleidimo sąlygos ir korupcijos galimybės

2.1. Korupcijos samprata

Lygtinis paleidimas visais atvejais yra susijęs su tam tikrų sprendimų priėmimu – tai reiškia, kad yra galimybių ir korupcijai, nes sprendimai gali būti priimami ne vien vadovaujantis teise, remiantis teisėtumo, teisingumo bei sąžiningumo principais, bet ir asmeniniais interesais. Siejant lygtinį paleidimą su korupcijos rizika, svarbu apsibrėžti korupcijos sampratą, nes nuo jos priklauso galimybių korupcijai paieškų strategija bei šių galimybių vertinimo rezultatai.

Žodis **korupcija** (lot. “*corruptio*”) kilęs kaip abstrakcija iš būdvardžio *korumpuotas* (lot. *corrumpere*), kuris galėtų būti verčiamas kaip “sugadinti”, “suvedžioti”, “padaryti gėdą”, “sunaikinti”. Bendratis susideda iš dviejų dalių *cor-* “visiškai” ir *rumpere* “sužeisti, sužaloti, sugriauti, sudaužyti”.¹⁰ **Korumpuotas** senąja reikšme galėjo reikšti tiek fizinį, tiek moralinį nuosmukį, sugedimą. Šiuolaikinės korupcijos definicijos branduolys yra **viešųjų interesų pažeidimas privačiais interesais arba piktnaudžiavimas valdžia**. Nors visuotinio sutarimo dėl korupcijos sąvokos nėra, ji paprastai apima daugiau nusikalstamų veikų, nebūtinai susijusių su kyšininkavimu (pvz., pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą tai galėtų būti ir piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas

⁹ 2010 m. sausio mėn. viduryje 2009 m. statistika dar nebuvo paskelbta.

¹⁰ Krimpedia; žr. <http://www.kriminologie.uni-hamburg.de/wiki/index.php/Korruption>

(227 str.), ir tarnybos pareigų neatlikimas (229 str.) ir daugelis kitų nusikaltimų,¹¹ be to, žodis **korupcija** apima ne vien teisinius, bet ir dorovinius, kultūrinius, istorinius, ekonominius, politinius, sociologinius, kriminologinius ir kitus piktnaudžiavimo valdžia aspektus.

Šioje analizėje korupcija bus suprantama kaip **valstybės darbuotojų¹² asmeninės naudos ar naudos kitiems asmenims siekimas, pažeidžiant viešuosius interesus, taip pat piktnaudžiavimas valdžia, lygtinai paleidžiant nuteistuosius iš įkalinimo įstaigų.** Žemiau prie šios sąvokos bus nuolat grįžtama, tačiau jau šioje vietoje būtų galima paminėti, kad totalioje institucijoje, kokia yra įkalinimo įstaiga,¹³ labai sunku atsekti, kas yra asmeninė nauda, pažeidžianti viešuosius interesus, ar piktnaudžiavimas valdžia, kadangi įkalinimo sistemoje įvairaus pobūdžio konfliktai, psichologinė įtampa, piktnaudžiavimas, valdžios siekimas ir demonstravimas yra daug dažnesni, nei laisvėje, nes uždaroje institucijoje natūraliai dažniau susidaro tam palankios situacijos, o atitinkamos darbo ir vadovavimo kultūros nebuvimas jas dar labiau gilina. Be to, tai, kas yra „viešasis interesas“ arba „piktnaudžiavimas valdžia“ čia gali būti traktuojama ir suvokiama specifinių kriminalinės baudmės vykdymo sąlygų bei subjektyviai suvokiama baudmės tikslo kontekste. Tam tikro laipsnio piktnaudžiavimo (bet nebūtinai susijusio su korupcija) nepavyksta išvengti ir kur kas skaidresnę baudmių vykdymo sistemą turinčiose valstybėse.¹⁴

¹¹ Žr. *Gavelytė I.* Kyšininkavimas kaip korupcinė nusikalstama veika // *Teisė*, 2004, Nr. 53; *Michailovič I.* Korupcijos apibrėžimo problematika // *Teisė*, 2005, Nr. 54; taip pat Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo 2 str. 2 d. (priimtas 2002 m. gegužės 28 d., Nr. IX–904, *Žin.*, 2002, Nr. 57–2297 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais)). Šis įstatymas korupcinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis laiko: kyšininkavimą, tarpininko kyšininkavimą, papirkimą, kitas nusikalstamas veikas, jeigu jos padarytos viešojo administravimo sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant sau ar kitiems asmenims naudos: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties atskleidimas, komercinės paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai tokių veikų padarymu siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą.

¹² Turimi mintyje pareigūnai, darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartis (pavyzdžiui, psichologai, gamybininkai), teisėjai ir visi kiti valstybės įdarbinti asmenys, galintys turėti įtakos sprendimams dėl lygtinio paleidimo.

¹³ Plačiau žr. *Sakalauskas G.* Laisvės atėmimo baudmės kriminologiniai aspektai // *Teisė*, 2000, Nr. 35, p. 86; *Лайне М.* Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994, p. 115–148; *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Vilnius, 1998; *Christie N.* Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius, 1999.

¹⁴ Apie situaciją Vokietijoje žr. *Kury H., Brandenstein M.* „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės baudmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2, p. 15 ir toliau.

2.2. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) sąlygos ir korupcijos galimybės

Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (BVK 157 str.) dažniausiai taikomas, todėl prasminga būtent nuo jo pradėti analizę. Kai kurios lygtinio paleidimo sąlygos jau buvo trumpai aptartos, tačiau tikslinga nuosekliai aptarti jas visas:

- **asmenį įmanoma toliau taisyti neizoliuotą nuo visuomenės, bet prižiūrimą (BVK 157 str. 1 d.)** – ši bendroji lygtinio paleidimo sąlyga yra labai abstrakti, nekorektiška, sunkiai patikrinama bei nustatoma. Įdomu priminti, jog tokia sąlyga senajame 1961 m. BK atsirado 1977 m. kovo 30 d. kartu su naujuoju 54² str.: „<...> jeigu įmanoma toliau taisyti ir perauklėti tokius asmenis, neizoliuotus nuo visuomenės, bet prižiūrimus, gali būti taikomas lygtinis paleidimas <...>“.¹⁵ Ji buvo perimta ir į naująjį BVK, tik išbrauktas žodis „perauklėti“. Ši sąlyga sunkiai objektyvizuojama dėl keleto priežasčių: *pirmiausia*, dėl sąvokos „taisyti“. Šios koncepcijos ištakos siekia buvusios politinės sistemos laikus, kuriai nusikalstamumas buvo ideologiškai svetimas reiškiny. Buvo teigiama, kad socialistinėje valstybėje (vėliausiai – sukūrus komunizmą) jis turėtų palaipsniui išnykti. (Vis dar nusikalstantys asmenys buvo laikomi individualais, kurių **asmenybės bruožus** ir **nuostatas** galima ir reikia pakeisti. Taip atsirado pataisos koncepcija (rus. pataisyti – „исправить“ (ispravitj),¹⁶ kurioje asmuo buvo redukuotas iki paprasto objekto. Bausmių vykdymo srities kodeksai buvo pavadinti „Pataisos darbų kodeksais“, nes darbas laikytas svarbiausia asmens „pataisymo“ priemone (nors iš esmės nuteistieji buvo išnaudojami kaip pigi darbo jėga).¹⁷ „Pataisymas“ skyrėsi nuo „auklėjimo“, kurio prireikdavo norint iš esmės pakeisti žmogaus asmenybę ir jo sąmonę.¹⁸ Pažymėtina, jog toks požiūris į įkalinimo sistemos veikimo idėjinius pagrindus buvo kritikuojamas dar senosiose Europos kalinimo įstaigų taisyklėse.¹⁹

¹⁵ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983, p. 58.

¹⁶ Plačiau žr. *Sakalauskas G.* Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2007, Nr. 2, p. 128 ir toliau.

¹⁷ *Наташев А., Стручков Н.* Основы теории исправительно-трудового права. Москва, 1967, p. 69; *Стручков Н.* Советское исправительно-трудовое право. Москва, 1977, p. 159; *Стручков Н., Ткачевский Ю.* Советское исправительно-трудовое право. Москва, 1983, p. 23; *Зубков А.* Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века. Москва, 2003, p. 505.

¹⁸ *Schittenhelm U.* Strafe und Sanktionensystem im sowjetischen Recht. Grundlinien der Kriminalpolitik von den Anfängen bis zum Ende des Sowjetstaates. Freiburg i. Br. 1994, p. 343.

¹⁹ Žr. Europos kalinimo įstaigų taisyklių aiškinamąjį memorandumą: „Žymi permaina požiūryje į kalinių priežiūrą įvyko dėl perėjimo nuo režimų, siekiančių paveikti kalinių pažiūras ir elgesį, prie modelio, paremto socialinių sugebėjimų ir asmeninių galimybių vystymosi skatinimu, kas perspektyvoje padėtų jiems sėkmingai grįžti į visuomenę.“ Čia dažniausiai vartojamas „resocializacijos“ arba „reintegracijos“ terminas su visomis iš to išplaukiančiomis ideologinėmis ir praktinėmis pasekmėmis. Vokietijos Konstitucinis teismas dar XX a. viduryje viename savo sprendimų pažymėjo, kad baudžiamosios teisės užduotimi nėra ir negali būti teisės pažeidėjų „moralinė pataisa“, bet siekis, kad jis gyventų nenusikalstamai. Todėl Vokietijos laisvės atėmimo

Atkreiptinas dėmesys, jog BVK 1 str. 2 d. įtvirtintas bausmių vykdymo tikslas – kad „*atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis*“, taigi bausmių vykdymo tikslas nėra asmens „taisymas“, bet jo integracinių gebėjimų bei sąlygų skatinimas. Iš esmės nustatyti, ar nuteistasis „pasitaisė“, ar ne, yra neįmanoma – ši sąlyga gali būti nustatoma (ar ne) tik remiantis subjektyviais kriterijais. Subjektyvūs kriterijai sukuria erdvę piktnaudžiavimui ir korupcijai.

Antras svarbus šios sąlygos aspektas yra tas, kad prognozuojamas asmens elgesys *laisvėje* turi būti įvertinamas pagal asmens elgesį *įkalinimo įstaigoje*. Toks vertinimas yra tolygus būrimui kavos tirščiais, kur viskas gali būti „įmanoma“ arba „neįmanoma“. Galiausiai, *trečia*, neaišku, kokie būtent nuteistojo elgesio pokyčiai turėtų būti vertinami. Daugelyje Lietuvos įkalinimo įstaigų nėra jokių prasmingų ir kokybiškų programų, leidžiančių įvertinti asmens elgesio ir (ar) integracinio gebėjimo pokyčius. Tose, kurios yra, nuteistieji dažnai dalyvauja tik norėdami įsiteikti įstaigos administracijai. Argumentavimui dėl šios sąlygos buvimo ar nebuvimo sukuriama labai platus nuteistojo elgesio ir pačios įstaigos administracijos požiūrio laukas.

- **įsipareigojimas doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys** taip pat buvo senojo BK 54² str. 3 d., tik elgesys turėjo būti „*pavyzdingas*“, o darbas – „*sąžiningas*“. Šis įsipareigojimas – tai paties **nuteistojo valios išraiška**, todėl jis nesietinas su galima pašaline korupcine įtaka, nors tokio įsipareigojimo prasmė ir efektyvumas abejotini – nuteistasis gali įsipareigoti ir pažadėti bet ką, kad tik išeitų į laisvę – tokiu būdu jokiais konkrečiomis priemonėmis neskatinama nuteistojo atsakomybė, jis verčiamas apgautinėti save ir darbuotojus, nes laisvė sukuria visai kitas sąlygas įsipareigojimų laikymuisi. Be to, sunkiai sukonkretinamas ir pažadas „pasitaisyti“.

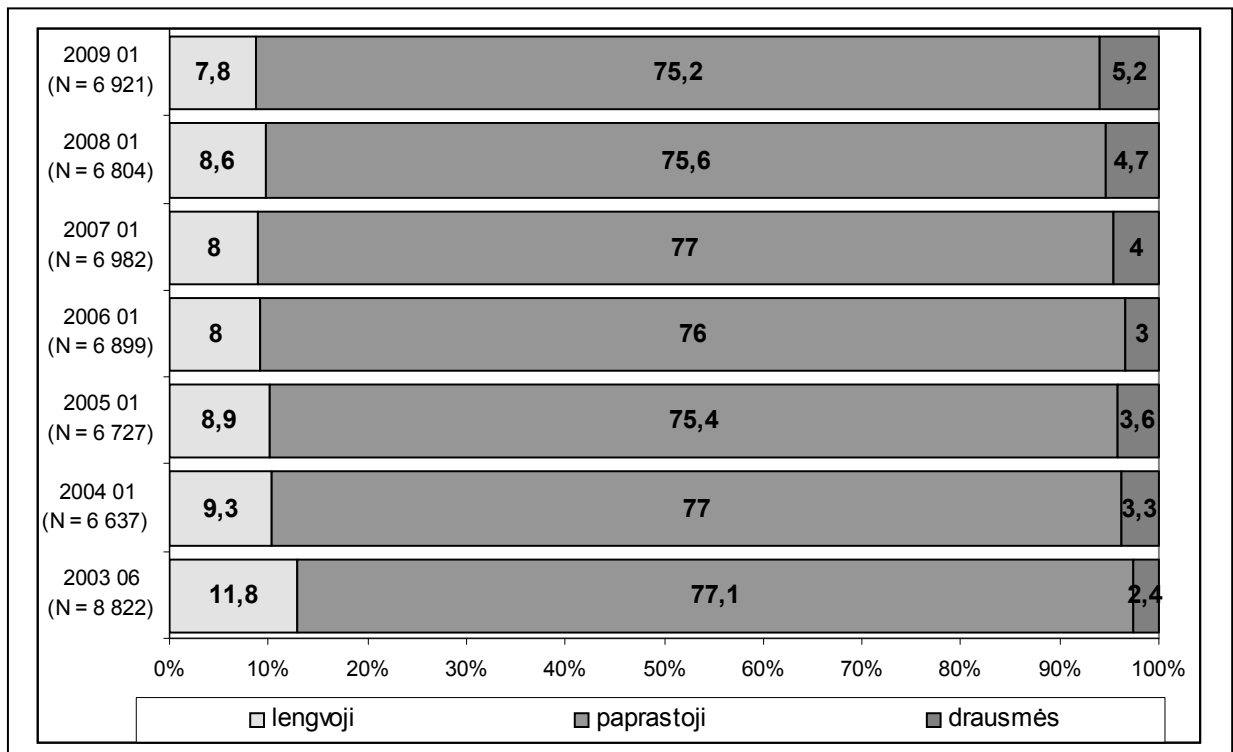
- **asmenys, nuteisti laisvės atėmimu iki šešerių metų už neatsargius nusikaltimus, atviroje kolonijoje už nesunkius nusikaltimus bausmę atliekantys asmenys,**²⁰ **taip pat nepilnamečiai, nėščiosios moterys, asmenys, turintys vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų;** jau minėta, kad ši sąlyga siejama su santykinai objektyviais kriterijais, todėl diskrecijos čia yra mažai; visgi,

bausmės vykdymo kodekse (2 str.) įkalinimui keliamas resocializacijos, bet ne pataisos ar auklėjimo tikslas. Garsiam *Lebach'o* nutarime Vokietijos Konstitucinis teismas konstatavo, kad nuteistojo (re)socializacija yra reikšmingas ir vienintelis laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslas: „*Vertinant iš bendruomeninių pozicijų, socialinės valstybės principas reikalauja rūpesčio ir paramos tokioms socialinėms grupėms, kurios dėl asmeninio silpnumo ar kaltės, nesugebėjimo ar dėl socialinės atskirties negali asmeniškai ar socialiai skleistis; prie tokių priskirtini kaliniai ir iš įkalinimo įstaigų paleistieji*“ (plačiau žr. Vokietijos Konstitucinio teismo 1967 m. liepos 18 d. sprendimas (BVerfGE 22, 180); Vokietijos Konstitucinio teismo 1973 m. birželio 5 d. sprendimas (BVerfGE 35, 202)).

²⁰ Žr. šios analizės 8-ą išnašą.

piktnaudžiavimui taip pat yra vietos: tiek pilnametystė, tiek nėštumas, tiek vaikų amžius yra praeinantys dalykai, todėl gali susidaryt situacija, kai atlikus 1/3 bausmės, nuteistasis nepilnamečiu, ar nuteistoji nėščia, ar nuteistojo/nuteistosios vaikai iki 7 metų ar nepilnamečiais gali būti trumpą laiką. Šiuo atveju nuo įkalinimo įstaigos administracijos geranoriškumo ir operatyvumo gali priklausyti, ar asmuo bus paleistas lygtinai.

2 pav. Nuteistųjų laisvės atėmimu paskirstymas į grupes 2003–2009 m. (proc.)²¹

- **asmenys, laikomi pataisos namuose, lengvosios grupės sąlygomis;** pagal BVK 140 str. perkėlimas į lengvąją grupę yra **paskatinimo priemonė**, kuri *gali būti* paskirta nuteistiesiems už nepriekaištingą elgesį, iniciatyvą ir aktyvų dalyvavimą socialinės

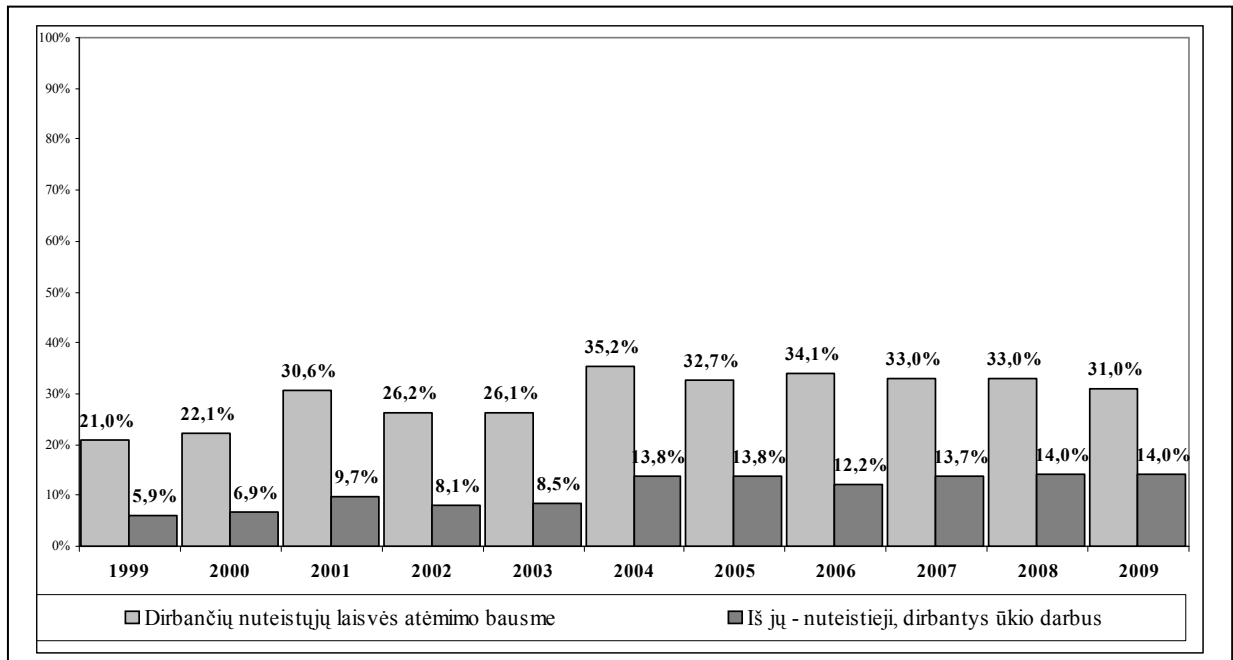
²¹ Parengta pagal Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2003–2008 m. veiklos pagrindinių duomenų ataskaitas, taip pat Kalėjimų departamento Socialinės rehabilitacijos skyriaus įskaitos poskyrio Asmenų, laikomų kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose, suvestinę apskaitą 2003–2009 m. paveikslėlio kairėje pusėje nurodytas tą dieną buvusių laisvės atėmimu nuteistųjų skaičius (be atliekančių arešto bausmę). 2003 m. birželio mėn. skaičius nurodytas kartu su atliekančiais arešto bausmę, ir nors tikslus jų skaičius nėra žinomas, jų galėjo būti labai nedaug. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad sudėjus visų grupių dalis, suma nėra 100 proc. – taip yra todėl, kad ne visi nuteistieji (maždaug 10 proc.) apskaitos dieną buvo priskirti kuriai nors grupei. Į grupes paskirstytų nuteistųjų dalis skaičiuota nuo visų nuteistųjų laisvės atėmimu.

reabilitacijos programose, stropų darbą bei mokymąsi,²² atlikusiems ne mažiau kaip vienerius metus, o nepilnamečiams, atlikusiems ne mažiau kaip šešis mėnesius paskirtos bausmės.

2 pav. pavaizduotas nuteistųjų laisvės atėmimu paskirstymas pagal grupes (procentais) bei jo dinamika. Jame, matyti, kad lengvojoje grupėje 2003–2009 m. laikotarpiu bausmę atliko **tik 8–12 proc. nuteistųjų**, absoliučiais skaičiais tai sudaro maždaug 600 asmenų. Galima tik kelti hipotezes, kodėl lengvojoje grupėje bausmę atlieka tiek mažai nuteistųjų, kurias patikrinti reikėtų gilesniu ir platesniu empiriniu tyrimu.

Viena iš priežasčių galėtų būti ta, kad iš nuteistųjų laisvės atėmimu dirba ar mokosi tik nedidelė dalis nuteistųjų. 3 pav. pavaizduota dirbančių nuteistųjų dalis Lietuvos įkalinimo įstaigose. Jame matyti, kad 2009 m. pradžioje gamybinį darbą dirbo tik 17 proc. nuteistųjų, dar 14 proc. dirbo ūkio darbus. Nors dirba tik labai nedidelė nuteistųjų dalis, tam, kad dirbantieji galėtų būti perkelti į lengvąją grupę, jų darbas, be to, dar turi būti ir „stropus“, kurį objektyviai pamatuoti labai sudėtinga.

3 pav. Dirbančių nuteistųjų laisvės atėmimu dalis 2003–2009 m. (proc.)²³

²² Istorinės analizės požiūriu prasminga pacituoti 1971 m. liepos 15 d. priimto ir tų pačių metų spalio 1 d. įsigaliojusio LTSR pataisos darbų kodekso 67 str. 1 d.: „Už gerą elgesį, sąžiningą darbą bei mokymąsi nuteistiesiems gali būti skiriamos šios paskatinimo priemonės <...>.“

²³ Parengta pagal Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2003–2008 m. veiklos pagrindinių duomenų ataskaitas.

2 lentelėje pavaizduota besimokančiųjų nuteistųjų laisvės atėmimu statistika. Joje matyti, kad bendrojo arba profesinio lavinimo mokyklose pastaraisiais metais mokosi daugiau nei 30 proc. nuteistųjų.

2 lentelė. Besimokančiųjų nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė 1998–2008 m.²⁴

Metai	Nuteistųjų iš viso (metų pabaigoje)	Mokėsi bendrojo lavinimo mokykloje		Mokėsi profesinio lavinimo mokykloje		Gavo atestatus (per metus)	Dalyvavo kitose mokymo programose	
		Abs. sk.	Proc.	Abs. sk.	Proc.		Abs. sk.	Proc.
1998	11 818	672	5,7 proc.	966	8,2 proc.
1999	12 104	587	4,8 proc.	903	7,5 proc.
2000	7 261	511	7 proc.	773	10,6 proc.	584	472	6,5 proc.
2001	9 044	650	7,2 proc.	815	9 proc.	674	681	7,5 proc.
2002	8 722	745	8,5 proc.	859	9,8 proc.	701	569	6,5 proc.
2003	6 251	752	12 proc.	835	13,4 proc.	757
2004	6 218	809	13 proc.	837	13,5 proc.	846
2005	6 273	949	15,1 proc.	956	15,2 proc.	781
2006	6 403	945	14,8 proc.	991	15,5 proc.	1 014
2007	6 241	978	15,7 proc.	1 095	17,5 proc.	1 053
2008	6 276	983	15,7 proc.	991	15,8 proc.	1 042

Taigi sudėjus dirbančių ir besimokančiųjų nuteistųjų skaičių viso išeitų maždaug 45 proc., t. y. **6 kartus daugiau, nei yra lengvojoje grupėje**. Žinoma, įstatymas numato, kad dirbama ir mokomasi turi būti „stropiai“, nuteistieji turi elgtis nepriekaištingai, rodyti iniciatyvą ir aktyviai dalyvauti socialinės reabilitacijos programose, be to, reikia būti atlikus bent 1 metus laisvės atėmimo bausmės.

„Iniciatyvos rodymas“ – dar vienas sovietinis palikimas, nes giluminė šios sąlygos prasmė visiškai neaiški. Vargu, ar įstaigų administracijų pozityviai vertinamos prasmingos, bet joms neparankios iniciatyvos, pavyzdžiui, gerinti kalinimo sąlygas, skūsti neteisėtus darbuotojų veiksmus ir pan.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos įkalinimo įstaigose yra itin mažai prasmingų, kokybiškai ir nuosekliai įgyvendinamų „reabilitacijos programų“, joms nėra nustatyta jokių kokybės reikalavimų, todėl sąlyga dalyvauti, ir dar be to „aktyviai“ socialinės reabilitacijos programose (kartu su kitomis neapibrėžtomis sąlygomis) įkalinimo įstaigų administracijoms sukuria visišką laisvę spręsti, kurios nuteistuosius galima perkelti į lengvąją grupę, o kurių – ne.

²⁴ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Informacinių sistemų ir projektų skyriaus Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitas 1998–2008 m.

Taigi klausimas, kodėl tiek mažai nuteistųjų yra lengvojoje grupėje, lieka atviras – norint į jį atsakyti reikėtų gilesnės analizės. Pažymėtina, jog Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu lengvajai grupei gali būti priskirti tik nuteistieji, **neturintys galiojančių nuobaudų** (įsakymo 10.1. punktas),²⁵ o ši sąlyga yra dar vienas reikšmingas Lietuvos įkalinimo įstaigų valdymo aspektas (apie nuobaudų taikymą žr. *žemiau*).

- **nuteistieji laisvės atėmimu daugiau kaip 6 metams už neatsargius nusikaltimus, kai teismas nustatė atlikti bausmę atvirose kolonijose**; ši sąlyga yra pakankamai objektyvi, tik pažymėtina, jog atviroje kolonijoje bausmę atlieka labai mažai asmenų (2009 m. sausio 1 d. čia buvo apgyvendinti 59 asmenys, t. y. 0,8 proc. visų, atliekančiųjų laisvės atėmimo bausmę), nors ši laisvės atėmimo bausmės forma galėtų būti taikoma kur kas dažniau.²⁶

- **asmenys, laikomi pataisos namuose arba kalėjime paprastosios grupės sąlygomis**; jau minėta, kad daugiau nei 3/4 nuteistųjų (žr. 2 pav.) laisvės atėmimo bausmę atlieka paprastoje grupėje. Įstatymas nustato, kad jie į lygtinį paleidimą gali pretenduoti atlikę ne mažiau kaip 2/3 paskirtos laisvės atėmimo bausmės. Taigi, žvelgiant kitu kampu, lygtinai negali būti paleidžiami asmenys, **esantys drausmės grupėje** (BVK 158 str. 5 punktas). Joje 2009 m. pradžioje bausmę atliko maždaug 5 proc. nuteistųjų, t. y. maždaug 300 asmenų. BVK 142 str. 2 d. nustato, kad „*nuteistiesiems, sistemingai pažeidinėjantiems arba itin piktybiškai pažeidusiems režimą, gali būti panaikinta anksčiau paskirta paskatinimo priemonė – perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvają grupę arba gali būti paskirtas perkėlimas iš paprastosios grupės į drausmės grupę nuo šešių mėnesių iki vienerių metų*“. Jau minėtas Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas²⁷ įtvirtina, jog nuteistieji pripažįstami **sistemingai pažeidinėjančiais režimą**, jei jiems **per vienerius metus už režimo pažeidimus** paskiriamos ne mažiau kaip trys nuobaudos (3.1. punktas), o **itin piktybiškai** pažeidusiais režimą pripažįstami nuteistieji, jei jie pažeidžia bent vieną iš laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems taikomų draudimų, nustatytų BVK 110 str. 2 dalies 1, 3, 7 ir 8

²⁵ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo, priimtas 2003 m. balandžio 18 d., Nr. 4/07–68 (Žin., 2003, Nr. 38–1758).

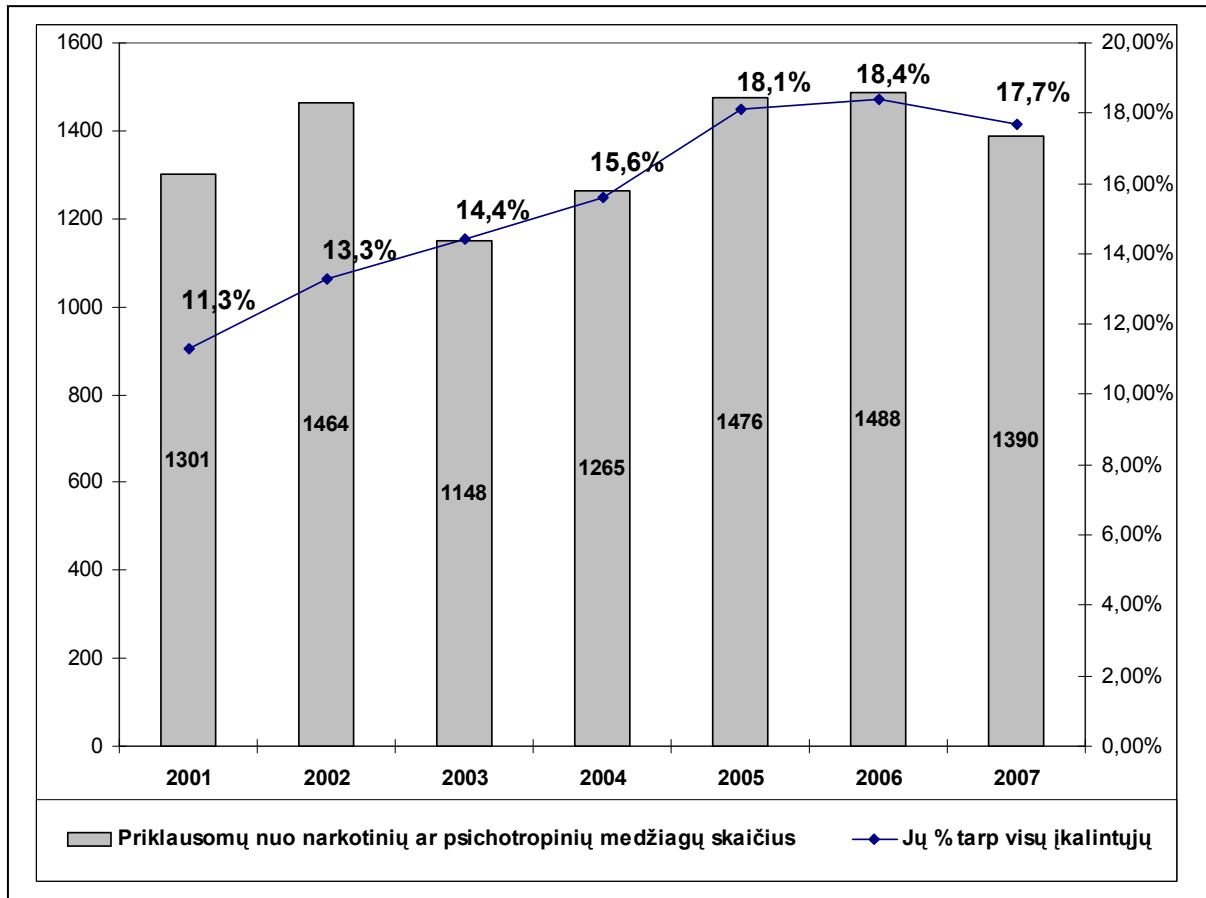
²⁶ Plačiau žr. *Sakalauskas G.* Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4, p. 5–49. Pažymėtina, jog atviras kalinimas tinkamas tik tam tikrai kategorijai nuteistųjų, jis perspektyvus ir efektyvus, tačiau platesniam šios formos taikymui Lietuvoje reikėtų ne tik peržiūrėti skyrimo atlikti laisvės atėmimo bausmę atviroje kolonijoje sąlygas, bet ir sukurti naują atviros kolonijos koncepciją.

²⁷ Žr. šios analizės 25-ą išnašą.

punktuose (*organizuoti piketus, mitingus, demonstracijas, riaušes ir kitus neteisėtus renginius ir juose dalyvauti (1 p.); įsigyti, gaminti, platinti ar vartoti alkoholinius gėrimus ar jų surogatus, narkotines, psichotropines ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, vartoti be gydytojo leidimo medikamentus, naudoti toksines priemones (3 p.); kurstyti kitus kalinamuosius ar nuteistuosius atsisakyti vykdyti pataisos įstaigų administracijos reikalavimus (7 p.); reikalauti bet kokios paslaugos iš kito nuteistojo ar kalinamojo, naudoti fizinį ar psichinį smurtą prieš kitus asmenis (8 p.)*) arba nevykdo pareigos, nustatytos BVK 110 str. 1 d. 2 punkte (*vykdyti pataisos įstaigos administracijos reikalavimus*). Akivaizdu, jog toks platus „itin piktybiškų režimo pažeidimų“ apibrėžimas suteikia įstaigų administracijai faktiškai neribotas galimybes (to norint) drausmine tvarka bausti nuteistuosius ir perkelti juos į drausminę grupę, tokiu būdu atimant galimybę būti lygtinai paleistiems. Galima pateikti keletą pavyzdžių. *4 pav.* pateikta Narkotikų kontrolės departamento publikuojama statistika apie nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų priklausomus asmenis Lietuvos įkalinimo įstaigose 2001–2007 m. (naujesnių duomenų, deja, nėra, bet esminių pokyčių pastaraisiais metais greičiausiai nebuvo), jų pagal oficialią statistiką yra **beveik 20 proc.** Įvairių tyrimų duomenimis, realiai tokių asmenų galėtų būti **iki 50 proc.**, nemaža jų dalis narkotikus vartoja ir įkalinimo įstaigose (tai iš dalies patvirtina ir įkalinimo įstaigų statistika apie konfiskuotas narkotines bei psichotropines priemones, taip pat alkoholi). Tai faktiškai reiškia, kad narkomanija yra labai rimta problema, o „itin piktybiškai“ nuolat pažeidžiančiais režimą gali būti pripažįstama nemaža dalis kalinių – nes jiems kasdien reikia naujos narkotikų dozės.

Kitas pavyzdys – Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių nagrinėjami skundai bei teismuose nagrinėtos administracinės bylos (jų gilesnei analizei reikia daugiau laiko), kurių aplinkybės rodo, jog įkalinimo įstaigų administracijos itin piktybišku pažeidimu ir (ar) reikalavimo nevykdymu gali laikyti labai įvairius dalykus – pradedant nepatikusiu žvilgsniu ar šukuosena. Pažymėtina, jog Seimo kontrolierių skunduose ar teismų nagrinėtose bylose aprašyti įvykiai – tik vienetiniai atvejai, užfiksuoti todėl, kad nuteistieji ryžosi skųstis ir šios aplinkybės tapo plačiau žinomos, o neiškilusių į viešumą greičiausiai yra daug daugiau.

4 pav. Laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų, priklausomų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų, skaičius ir dalis (proc.) nuo visų laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų 2001–2007 m.²⁸

3 lentelėje pateikiama nuobaudų taikymo praktika Lietuvos įkalinimo įstaigose. Joje matyti, jog drausminės nuobaudos pastaraisiais metais pritaikomos **daugiau nei 30 proc. nuteistųjų, vidutiniškai po 3 kartus per metus**. Beveik pusę visų nuobaudų sudaro griežčiausios nuobaudos – uždarymas į baudos/drausmės izoliatorių arba į karcerį. Tai rodo, kad įkalinimo įstaigoje kylantys konfliktai dažnai „sprendžiami“ formaliomis ir pačiomis griežčiausiomis priemonėmis. Deja, nerenkama statistika apie paskirtų paskatinimų rūšis, tačiau tikėtina, jog itin dažnai taikomas vienas iš paskatinimų – paskirtos nuobaudos panaikinimas prieš terminą (BVK 140 str. 1 d. 6 p.), siekiant subalansuoti situaciją ir suteikti nuteistiesiems, paklūstantiems įkalinimo įstaigų administracijai, daugiau galimybių (taip pat ir lygtiniam paleidimui).

²⁸ Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės metinis pranešimas 2008, p. 127; žr. http://www.nkd.lt/files/emcdda/2008/7319NKDmetinis_pranesimas.pdf

3 lentelė. Taikytos nuobaudos ir skirti paskatinimai Lietuvos įkalinimo įstaigose 1998–2007 m.²⁹

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
I. Iš viso nuteistųjų per metus	17 520	18 380	17 539	14 439	16 369	14 841	11 025	10 942	10 936	10 576
Nuteistųjų, kuriems taikytos drausminės nuobaudos	7 506	6 856	5 703	4 978	5 047	4 067	3 342	3 582	3 714	3 841
proc.	42,8	37,3	32,5	34,5	30,8	27,4	30,3	32,7	34	36,3
Skirta nuobaudų (atveju) iš viso:	16 874	17 450	12 441	12 534	15 570	13 788	11 144	12 029	10 894	11 239
vidutiniškai vienam nuteistajam:	2,3	2,6	2,2	2,5	3,1	3,4	3,3	3,4	2,9	2,9
II. Uždarymas į baudos/drausmės izoliatorių arba į karcerį (atvejai iš viso)	5 349	5 745	4 025	4 907	5 459	5 059	4 481	5 284	4 654	4 632
proc. nuo visų nuobaudų	31,7	32,9	32,4	39,1	35,1	36,7	40,2	43,9	42,7	41,2
III. Skirti paskatinimai visose įstaigose (atvejai)	11 156	11 782	8 346	7 199	6 666	6 933	4 922	4 237	5 149	5 191

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal BVK 158 str. 4 punktą iš pataisos įstaigų lygtinai *nepaleidžiami* asmenys, **nuteisti už tyčinius nusikaltimus, padarytus pataisos įstaigose**. Nusikalstamų veikų dažnumas bei nusikalstamų veikų registravimo ir ikiteisminių tyrimų pradėjimo praktika įkalinimo įstaigose, taip pat nusikalstamų veikų santykis su drausminiais pažeidimais bei jų atskyrimas – labai plati, gili ir sudėtinga tema. 4 lentelėje pavaizduota užregistruotų nusikalstamų veikų statistika, kurią skaičiuoja Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Joje matyti, jog pastaraisiais metais Lietuvos įkalinimo įstaigose užregistruojama maždaug 200 nusikalstamų veikų, iš jų 2/3 sudaro nusikalstamos veikos, susijusios su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. Turint mintyje 4 pav. pavaizduotą statistiką, taip pat gyvenimo įkalinimo įstaigoje ypatumus, akivaizdu, jog šie skaičiai – tik ledkalnio viršūnė,

²⁹ Sudaryta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos skyriaus rengiamą statistinę ataskaitą Pataisos įstaigose laikomų asmenų drausmė ir jiems taikytos drausmės priemonės. Ši statistika publikuojama tik nuo 1998 m., o nuo 2008 m. nebeskelbiama nei Kalėjimų departamento, nei nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetiniuose puslapiuose. Kaip rodo įvairūs šaltiniai, ji per pastaruosius 15 metų mažai pasikeitė. 1991 m. iš viso buvos skirta 11 672 drausminių nuobaudų, iš jų 5 342 – uždarymas į baudos/drausmės izoliatorių, karcerį ar perkėlimas kameros tipo patalpas, 1992 m. atitinkamai 14 187 ir 4 928. Žr. Švedas G. Laisvės atėmimo baismė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: TIC, 2003, p. 121. Įkaltintųjų skaičius anuomet maždaug siekė 2003 m. lygį.

nes realiai įkalinimo įstaigose ne tik nusikalstamų veikų, susijusių su narkotikais, bet ir turtinių bei smurtinių nusikalstamų veikų (įskaitant seksualines), taip pat šmeižto, žveidimų, asmens veiksmų laisvės varžymo ir terorizavimo atvejų būtų galima užregistruoti daug kartų daugiau. Tai, ar šios veikos bus užregistruotos ir dėl jų bus pradėti ikiteisminiai tyrimai, didžiaja dalimi priklauso nuo įkalinimo įstaigų administracijos, o tai reiškia, kad ji turi erdvės spresti, ar asmuo bus nuteistas už nusikaltimą, padarytą pataisos įstaigoje, ar ne, taigi atimti jam, ar ne lygtinio paleidimo galimybę.

4 lentelė. Užregistruotos nusikalstamos veikos Lietuvos įkalinimo įstaigose 1998–2009 m.³⁰

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Užregistruotos nusikalstamos veikos įkalinimo įstaigose, iš jų	49	30	34	84	185	244	307	190	210	215	193
dėl neteisėtos narkotikų apyvartos	5	6	7	49	75	161	202	123	152	141	123
susijusios su suimtųjų ir nuteistųjų pasipriešinimu įkalinimo įstaigų pareigūnams (BK 286 str.)	4	3	3	10	5
pabėgimai ³¹	2	13	...	7	5	3
nužudymai (su pasikėsinimais)	1	5	5	6	1	0	2	0	4

2.3. Lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimo švelnesne bausme (BK 77 str.) sąlygos ir korupcijos galimybės

Daugelis aprašytų lygtinio paleidimo sąlygų trūkumų (rizikų) tinka ir lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimo švelnesne bausme (BK 77 str.). Viena iš esminių šio instituto taikymo sąlygų yra ta, kad asmuo turi **visiškai arba iš dalies atlyginti ar pašalinti nusikaltimu padarytą turtinę žalą** ir **įsipareigoti** per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti (BK 77 str. 1 d.). Žalą įkalinimo įstaigose įstengia atlyginti tik labai nedidelė dalis

³⁰ Parengta pagal Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2002–2008 m. veiklos pagrindinių duomenų ataskaitas, taip pat pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reiklų ministerijos duomenis. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog tai užregistruotų nusikalstamų veikų statistika, o kaltinamų asmenų yra maždaug 2 kartus mažiau. Tarp jų patenka ir įstaigų darbuotojai bei pašaliniai asmenys (pvz., atėję į pasimatymą), tačiau didžiausią dalį sudaro nuteistieji.

³¹ Čia pateikiama Kalėjimų departamento veiklos ataskaitose nurodoma statistika. Atkreiptinas dėmesys, jog ši statistika nesutampa su Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reiklų ministerijos duomenimis, renkamais pagal BK 241 str. (kalinio pabėgimas), – ten jie kelis kartus didesni, nes ten registruojami ir tie atvejai, kai asmenys pabėga iš policijai pavaldžių areštinių.

nuteistųjų (žr. 4 lentelę), todėl šis institutas taikomas labai retai ir praktiškai yra beprasmiškas. 4 lentelėje matyti, jog 2009 m. pradžioje daugiau nei 1/3 nuteistųjų turėjo atlyginti daugiau nei 11 mln. eurų žalą, o per 2008 m. išskaičiuota iš darbo užmokesčio arba sumokėta savanoriškai buvo tik maždaug 140 000 eurų (1,3 proc.). Nors toks palyginimas nėra visiškai tikslus, tačiau ilgesnio 1999–2009 m. laikotarpio tendencijų palyginimas rodo panašias proporcijas.

4 lentelė. Laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys ir jų atlyginta žala³²

Data (sausio 1 d.)	Asmenys, turintys atlyginti nusikaltimų padarytą žalą (viso/proc. nuo visų įkalintųjų)	Bendra ieškinių suma (eurais) ³³	Per metus išskaičiuota iš darbo užmokesčio ieškiniams sumokėti (eurais)	Per metus savanoriškai atlyginta žala (atvejai)	Per metus savanoriškai atlyginta žala (eurais)
1999	6 189 (52,4 proc.)	22 976 715	...	389	31 896
2000	6 828 (56,4 proc.)	19 092 331	...	741	86 425
2001	4 163 (57,3 proc.)	20 585 612	125 696	490	47 382
2002	4 802 (53,1 proc.)	10 566 207	140 025	338	34 986
2003	4 180 (47,9 proc.)	9 760 195	138 778	195	19 663
2004	2 400 (38,4 proc.)	8 224 292	110 198	68	5 722
2005	2 151 (34,6 proc.)	20 531 874	97 740	89	1 686
2006	2 597 (41,4 proc.)	5 885 873	73 989	131	4 322
2007	2 409 (37,6 proc.)	8 014 331	88 922	165	4 723
2008	2 385 (38,2 proc.)	9 516 558	106 401	181	14 263
2009	2 145 (34,2 proc.)	11 357 449	125 275	220	11 104

BK 77 str. 1 d. 3 punkte keliama dar viena būtina sąlyga – nuteistasis *savo elgesiu ir darbu* laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu turi būti *įrodęs*, kad jį galima lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmę pakeisti švelnesne bausme. Probleminiai tokios sąlygos aspektai jau buvo paminėti aprašant BVK 157 str. sąlygas.

Dar vienas svarbus aspektas, aktualus tiek lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigų, tiek lygtiniam atleidimui nuo bausmės, yra **pakartotinio teikimo** sąlygos. BVK 164 str. 2 d. ir 179 str. 3 d. įtvirtinta, jog pakartotinis teikimas galimas **ne anksčiau kaip po 6 mėnesių**

³² Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Informacinių sistemų ir projektų skyriaus parengta socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos suvestinė už 1999–2008 m.

³³ Sumos pateiktos *eurais*, nes ši informacija buvo renkama vieno iš tarptautinių tyrimų, kuriame dalyvavo Teisės institutas, projekto metu: Crime Repression Costs in Context 2007–2009. ES 6-oji bendroji mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir demonstracinės veiklos programa (6BP) (Projekto koordinatorius – Università degli Studi di Firenze (Italija)).

nuo ankstesnio teikimo atmetimo dienos. Taigi faktiškai pačiai įkalinimo įstaigai paliekama teisė nuspręsti, kada galimas pakartotinis teikimas.

2.4. Psichologo išvada ir nuteistojo charakteristika

BVK 138 str. 1 d. 4 punkte nustatyta, jog išvada „*dėl nuteistojo perkėlimo į kitą grupę, dėl lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir dėl laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme bei dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos galimybės*“ pateikia pataisos įstaigos **psichologinė tarnyba**.³⁴ Psichologinės tarnybos išvada kartu su teikimu siunčiama teismui, sprendžiančiam dėl nuteistojo lygtinio paleidimo ar atleidimo nuo bausmės (BVK 179 str. 2 d., 164 str. 2 d.), ji rengiama vadovaujantis Pataisos įstaigos psichologinės tarnybos dokumentacijos pildymo metodinėmis rekomendacijomis,³⁵ remiantis duomenimis, esančiais Individualaus darbo su nuteistuoju knygelėje,³⁶ „*nuteistojo asmenybės pažinimo, individualaus darbo su nuteistuoju bei psichologinių tyrimų rezultatais*“ (2 punktas). Išvadoje aprašomi nuteistojo „*charakterio, asmenybės savybių ir elgesio ypatumai, emocinė būseną, vertybinės nuostatos, socialiniai ryšiai, planuojama asmeninės ir darbinės veiklos ateities perspektyva*“ (3.2. punktas), pateikiama išvada dėl „*nuteistojo galimybės būti lygtinai atleistam nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme bei lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos*“ (3.3. punktas).

Įdomu tai, kad pagal Nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcijos³⁷ 12.1. punktą, į teismą siunčiama ir **nuteistojo charakteristika**, „*kurioje turi atsispindėti pagrindiniai jo asmenybės bruožai, elgesys bausmės atlikimo metu, paskatinimai, nuobaudos, trumpai apibūdinant padarytus bausmės atlikimo režimo reikalavimų pažeidimus ir jų pobūdį, socialiniai ryšiai, socialinės-dorovinės nuostatos, pomėgiai, santykiai su kitais nuteistaisiais, požiūris į visuomenei naudingą veiklą, dalyvavimas psichologinės ir socialinės reabilitacijos programose, pavojingumo visuomenei rizikos laipsnis, ateities planai bei realios nuteistojo perspektyvos, nuteistojo tėvų asmeninių*

³⁴ Psichologinės tarnybos struktūrą, veiklos formas ir principus nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Dėl psichologinių tarnybų, veikiančių laisvės atėmimo vietose, darbo tvarkos aprašo patvirtinimo, priimtas 2009 m. balandžio 6 d., įsakymu Nr. 1R-111 (Žin., 2009, Nr. 40-1526).

³⁵ Patvirtintos Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. 4/07-132 (Žin., 2005, Nr. 89-3362).

³⁶ Patvirtinta Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 24 d. įsakymu Nr. 4/07-133 Dėl Individualaus darbo su nuteistuoju knygelės formos ir Individualaus darbo su nuteistuoju knygelės pildymo metodinių nurodymų patvirtinimo (Žin., 2004, Nr. 87-3193).

³⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2006 m. kovo 28 d. įsakymas Nr. 4/07-95 Dėl nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcijos patvirtinimo (Žin., 2006, Nr. 36-1302).

pareigų <...> vykdytas, oficialūs duomenys apie nuteistojo poreikį gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, motyvuota laisvės atėmimo vietos administracijos nuomonė” dėl lygtinio paleidimo ar atleidimo nuo bausmės taikymo, o pačiame teikime nurodomi „duomenys, apibūdinantys nuteistojo elgesį, jo požiūrį į darbą ir mokymąsi per visą bausmės atlikimo laiką, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones“ (10.5. punktas), taip pat „motyvuota laisvės atėmimo vietos administracijos nuomonė” dėl lygtinio paleidimo ar atleidimo nuo bausmės taikymo (10.6. punktas). Kitaip tariant, nuomonę dėl lygtinio paleidimo ar atleidimo nuo bausmės taikymo savo išvadoje surašo **ir psichologinė tarnyba, ir įstaigos administracija** – nuteistojo charakteristikoje, taip pat pačiame teikime. Sunku pasakyti, kaip šios nuostatos įgyvendinamos praktikoje – tam reikėtų atlikti išsamų empirinį tyrimą. Tačiau žvelgiant į šias nuostatas, į įvairiausių raštų, kuriuos privalu parengti ir išsiuntinėti, sąrašą,³⁸ peržvelgus 12 puslapių taip vadinamą „Individualaus darbo su nuteistuoju knygelę“, taip pat žinant, jog Lietuvos įkalinimo įstaigose dirba tik apie 30 psichologų (t. y. vienam psichologui tenka daugiau nei 200 nuteistųjų), maždaug 150 taip vadinamų „socialinės reabilitacijos darbuotojų – būrių viršininkų“ (t. y. vienam tenka maždaug 45 nuteistieji),³⁹ kurie tiesiogiai dirba su nuteistaisiais, bet dauguma jų neturi socialinio darbo / socialinės pedagogikos išsilavinimo, be to, yra statutiniai pareigūnai, galima kelti hipotezę, jog **pagrindinis darbas dirbamas popieriuje**, o veiksmingų programų kūrimui ir įgyvendinimui, nuteistojo socialinių ir psichologinių problemų sprendimui bei efektyviam parengimui išėiti į laisvę trūksta žmogiškųjų išteklių.⁴⁰ Įvertinus įkalinimo asmens vertinimą reglamentuojančias nuostatas bei esamą statistiką, darytina prielaida, jog esami Lietuvos įkalinimo įstaigų resursai ir turimos galimybės **neleidžia pagal objektyvius ar standartizuotus kriterijus** (kurių, galima sakyti, nėra) įvertinti asmens pasirengimą būti lygtinai paleistam ar atleistam nuo bausmės, nes pačių įkalinimo įstaigų resursai siūlyti patrauklias ir efektyvias programas, o svarbiausia – motyvuoti tam nuteistuosius, yra labai skurdūs. Pagal esamas poįstatymines lygtinio paleidimo ar atleidimo nuo bausmės nuostatas lieka neaišku, kokie asmeniniai ir socialiniai asmens kriterijai yra svarbiausi, vertinant, ar asmuo gali būti lygtinai paleistas iš įkalinimo įstaigos.

³⁸ Pagal Nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcijos 7 punktą.

³⁹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyriaus Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaita 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. duomenys.

⁴⁰ Tokią išvadą galima padaryti ir iš tarptautinio tyrimų projekto „Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės“, kuriame dalyvavo Teisės institutas 2007–2009 m. (pagal AGIS programą, bendradarbiaujant su Greifswaldo universitetu), rezultatų. Šio tyrimo duomenys dar apibendrinami, tačiau didžioji dalis iš Lietuvos įkalinimo įstaigose apklaustų nuteistųjų nurodė, jog su jais nebuvo planingai ir struktūruotai dirbama ir kad jie nebuvo kryptingai rengiami paleidimui į laisvę.

Be to, jeigu savo nuomonę dėl asmens tinkamumo būti lygtinai paleistam ar atleistam nuo bausmės privalo pareikšti ir įstaigos psichologinė tarnyba, ir įstaigos administracija, gali nutikti taip, kad jų išvados bus skirtingos – į kurią nuomonę tuomet turėtų atsižvelgti teismas? Vertinant šią situaciją korupciniu požiūriu, akivaizdu, jog formalus, vien tik „popierinis“ vertinimas ir neaiški kriterijų sistema sukuria geresnes prielaidas ir neteisingiems sprendimams, piktnaudžiavimui valdžia/tarnybine padėtimi, įgaliojimų viršijimui ar tarnybos pareigų neatlikimui, netgi kyšininkavimui.

3. Korupcijos rizika ir efektyviai veikianti nuteistojo asmens integracijos sistema: išvados ir pasiūlymai

Atlikta teisės normų, reglamentuojančių lygtinį paleidimą ar atleidimą nuo bausmės, taip pat su jų įgyvendinimu susijusios statistikos analizė rodo, jog Lietuvoje nėra aiškios lygtinio paleidimo strategijos bei aiškių kriterijų, pagal kuriuos asmuo galėtų/turėtų būti lygtinai paleidžiamas iš įkalinimo įstaigų arba atleidžiamas nuo bausmės. Tokia situacija sudaro palankesnes prielaidas korupcijai/piktnaudžiavimui valdžia, tačiau pačios korupcijos ar piktnaudžiavimo valdžia atvejų neįrodo. Per pastaruosius metus Lietuvos įkalinimo įstaigose buvo užregistruota vos keletas korupcijos atvejų, o išsamių empirinių tyrimų nebuvo atlikta, todėl paneigti ar patvirtinti korupcijos buvimą bei nustatyti jos mastus Lietuvos įkalinimo sistemoje⁴¹ kol kas neįmanoma. Atlikta analizė bei matomi teisinio reglamentavimo ir valdymo trūkumai leidžia padaryti kai kurias išvadas ir pateikti pasiūlymus.

Pirmiausia, svarbu pabrėžti pagrindinį laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslą (pagal BVK 1 str. 2 d.) – kad ją atlikęs asmuo savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis (*asmens resocializacija*). Tai yra esminis ir pagrindinis visuomenės interesas, su kuriuo turėtų būti siejamas ir nuteistojo asmens lygtinis paleidimas (plačiąja prasme), į jį turi orientuotis ir pagal jį turi veikti visa įkalinimo sistema. Viena vertus, tai reiškia, kad įkalinimo įstaigose turi būti organizuojama prasminga ir nuteistuosius motyvuojanti veikla, leidžianti įvertinti jų pasirengimą gyventi laisvėje. Šio įvertinimo kriterijai turi būti aiškūs tiek pačiam nuteistajam, tiek įkalinimo įstaigos administracijai, tiek prokuratūrai, tiek teismui. Dabartinės situacijos analizė rodo, kad šie kriterijai nėra aiškūs – jiems apibrėžti

⁴¹ Šiuo atveju nuošalyje paliekamas korupcijos galimybių Lietuvos teismuose klausimas, kuris turėtų būti siejamas su bendra korupcijos Lietuvos teismuose analize.

vartojamos netikslios, abstrakčios ar beprasmės sąvokos, neretai prieštaraujančios viena kitai ir įkalinimo įstaigose esančiai realybei.

Svarbu pabrėžti, kad klaidingai suvoktas įkalinimo tikslas gali vesti prie klaidingų strategijų bei priemonių taikymo, pavyzdžiui, dirbtinio kalinimo sąlygų bloginimo, beatodairiško nuobaudų ir kitų griežtų priemonių taikymo, kalinių subkultūros ar netgi smurto toleravimo. Turėtų būti kuriamos ir taikomos tokios strategijos bei priemonės, kurios ilgalaikėje perspektyvoje leidžia integruoti asmenį į visuomenę, o ne vien sukurti trumpalaikę ar tik menamą „tvarką“ įkalinimo įstaigos viduje.

Antra, paleidimo iš įkalinimo įstaigų pagrindų taikymo analizė rodo (žr. *1 pav.*), kad nuo 2002 m. didėjo nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė, turėjusių atlikti visą bausmę, dalis – nuo 30 proc. iki 50 proc. Taigi pusė nuteistųjų iš laisvės atėmimo vietų paleidžiami be lygtinės priežiūros. Svarbu pabrėžti, kad lygtinis paleidimas – tai ne vien asmens integracijos priemonė ir bausmės švelninimas, bet ir galimybė valstybės institucijoms (pataisos inspekcijoms (probacijos tarnyboms) ir su jomis bendradarbiaujančioms kitoms valstybinėms ir nevyriausybinėms organizacijoms) prižiūrėti nuteistąjį bei teikti jam intensyvesnę socialinę pagalbą, bandomuoju laikotarpiu pasitikrinant jo elgesį laisvėje. Tokiu būdu siūlytina ne tik išgryninti ir sukonkretinti lygtinio paleidimo sąlygas, bet ir išplėsti lygtinio paleidimo galimybes. Be to, lygtinis paleidimas turi būti suvokiamas ir taikomas kaip vienas iš ilgalaikio asmens integracijos proceso etapų, prieš tai ne tik sudarant galimybes ir motyvuojant dalyvauti įvairiose socialinės integracijos programose, bet ir išleidžiant nuteistuosius trumpalaikių atostogų bei perkeliant į atviro tipo kalinimo įstaigas (atviras kolonijas) ar atitinkamus atviro tipo sektorius prie uždarų įkalinimo įstaigų.

Trečia, ribojant korupcijos ir piktnaudžiavimo valdžia galimybes, įvairiomis priemonėmis skatintinas įkalinimo įstaigų veiklos skaidrumas ir atitinkama valdymo kultūra. Kaip rodo įvairūs korupcijos apraiškų tyrimai, korupciniai santykiai įstaigos viduje ir išorėje pirmiausia priklauso nuo įstaigos vadovybės, valdymo stiliaus, gebėjimo spręsti darbuotojų problemas, kylančius konfliktus bei skatinti tarpusavio pasitikėjimą. Jeigu vadovybė nėra suinteresuota įstaigos veiklos skaidrumu, susidaro daug prielaidų korupcijai bei piktnaudžiavimui valdžia bet kuriame įstaigos veiklos lygmenyje. Darbas įstaigoje turi būti paremtas humanistine ir žmogaus orumą gerbiančia laikysena – tiek kolegų, tiek nuteistųjų atžvilgiu. Įkalinimo sistemos „skaidrinimo“ strategija galėtų apimti daugelį priemonių, kurias reikėtų savarankiškai išvystyti, pradedant konfliktų sprendimo kultūros skatinimu, platesniu savanorių bei nevyriausybinių organizacijų įtraukimu, baigiant mintimis apie visuomeninių įkalinimo įstaigų tarybų steigimą.

Ketvirta, ši per trumpą laiką atlikta analizė išskėlė daug klausimų ir parodė esamų mokslinių žinių apie lygtinį paleidimą trūkumą. Perspektyvoje tikslinga ne tik atlikti platesnę ir gilesnę empirinę lygtinio paleidimo (plačiąja prasme) taikymo Lietuvoje analizę, bet ir palyginti skirtingų šalių lygtinio paleidimo institutus bei jų taikymo praktiką, taip pat sukurti nuolatinio lygtinio paleidimo efektyvumo mokslinio monitoringo sistemą Lietuvoje.

Literatūra

I. Teisės aktai

1. Europos kalinimo įstaigų taisyklės; Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (87) 3, priimta 1987 m. vasario 12 d. 404-ame Ministrų pavaduotojų posėdyje; lietuvių kalba žr. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centro internetinį puslapį http://www.kdmc.lt/teises_aktai.htm
2. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 24 d. įsakymas Nr. 4/07–133 Dėl Individualaus darbo su nuteistuoju knygelės formos ir Individualaus darbo su nuteistuoju knygelės pildymo metodinių nurodymų patvirtinimo // Žin., 2004, Nr. 87–3193.
3. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. 4/07–132 Dėl pataisos įstaigos psichologinės tarnybos dokumentacijos pildymo metodinėmis rekomendacijomis patvirtinimo // Žin., 2005, Nr. 89–3362)
4. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2006 m. kovo 28 d. įsakymas Nr. 4/07–95 Dėl nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcijos patvirtinimo // Žin., 2006, Nr. 36–1302.
5. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 4/07–68 Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo // Žin., 2003, Nr. 38–1758.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII–1968 // Žin., 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
7. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, priimtas 2002 m. birželio 27 d., Nr. IX–994 // Žin., 2002, Nr. 73–3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
8. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas, priimtas 2002 m. gegužės 28 d., Nr. IX–904 // Žin., 2002, Nr. 57–2297 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Dėl psichologinių tarnybų, veikiančių laisvės atėmimo vietose, darbo tvarkos aprašo patvirtinimo, priimtas 2009 m. balandžio 6 d., įsakymu Nr. 1R–111 (Žin., 2009, Nr. 40–1526).
10. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983.
11. LTSR pataisos darbų kodeksas, priimtas 1971 m. liepos 15 d.
12. *Recommendation No. R (99) 22* of the Committee of Ministers to member states Concerning prison overcrowding and prison population inflation, adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681st meeting of the Ministers Deputies.
13. *Recommendation Rec (2003) 22* of the Committee of Ministers to member states On conditional release (parole), adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers Deputies.
14. *Recommendation Rec (2003) 23* of the Committee of Ministers to member states On the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners, adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2003 at the 855th meeting of the Ministers' Deputies; lietuvių kalba žr. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centro internetinį puslapį http://www.kdmc.lt/teises_aktai.htm

II. Mokslinė literatūra

15. *Bikelis S., Sakalauskas G.* Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos, 2008, Nr. 4, p. 23–66.
16. *Christie N.* Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius, 1999.
17. *Čepas A., Sakalauskas G.* Ar prasminga arešto bausmė? // Teisės problemos, 2009, Nr. 4, p. 5–30.
18. *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Vilnius, 1998.
19. *Gavelytė I.* Kyšininkavimas kaip korupcinė nusikalstama veika // Teisė, 2004, Nr. 53.
20. *Kury H., Brandenstein M.* „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? // Teisės problemos, 2009, Nr. 2, p. 5–60.
21. *Лайне М.* Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994.
22. *Michailovič I.* Korupcijos apibrėžimo problematika // Teisė, 2005, Nr. 54.
23. *Наташев А., Стручков Н.* Основы теории исправительно-трудового права. Москва, 1967.
24. *Sakalauskas G.* Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2007, Nr. 2, p. 121–133.
25. *Sakalauskas G.* Laisvės atėmimo bausmės kriminologiniai aspektai // Teisė, 2000, Nr. 35, p. 80–90.
26. *Sakalauskas G.* Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4, p. 5–49.
27. *Schittenhelm U.* Strafe und Sanktionensystem im sowjetischen Recht. Grundlinien der Kriminalpolitik von den Anfängen bis zum Ende des Sowjetstaates. Freiburg i. Br. 1994.
28. *Стручков Н.* Советское исправительно-трудовое право. Москва, 1977.
29. *Стручков Н., Ткачевский Ю.* Советское исправительно-трудовое право. Москва, 1983.
30. *Švedas G.* Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: TIC, 2003.
31. *Зубков А.* Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века. Москва, 2003.

III. Teismų praktika

32. Vokietijos Konstitucinio teismo 1967 m. liepos 18 d. sprendimas (BVerfGE 22, 180).
33. Vokietijos Konstitucinio teismo 1973 m. birželio 5 d. sprendimas (BVerfGE 35, 202).

IV. Statistika ir šaltiniai internete

34. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reiklų ministerijos duomenys; žr. www.vrm.lt
35. Krimpedia; žr. <http://www.kriminologie.uni-hamburg.de/wiki/index.php/Korruption>
36. Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių 2002–2008 m. veiklos pagrindinių duomenų ataskaitos.
37. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyriaus Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaita 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. duomenys.
38. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Informacinių sistemų ir projektų skyriaus Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitas 1998–2008 m.
39. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos skyriaus įskaitos poskyrio Asmenų, laikomų kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose, suvestinė apskaita 2003–2009 m.
40. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos skyriaus rengiama statistinė ataskaita Pataisos įstaigose laikomų asmenų drausmė ir jiems taikytos drausmės priemonės.
41. Nuteistųjų skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1997–2008 m. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius. <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut.htm>.
42. Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės metinis pranešimas 2008; žr. http://www.nkd.lt/files/emccdda/2008/7319NKDmetinis_pranesimas.pdf

43. Tarptautinis mokslinių tyrimų projektas Crime Repression Costs in Context 2007–2009. ES 6-oji bendroji mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir demonstracinės veiklos programa (6BP) (Projekto koordinatorius – Università degli Studi di Firenze (Italija)).
44. Tarptautinis tyrimų projektas „Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės“, kuriame dalyvavo Teisės institutas 2007–2009 m. (pagal AGIS programą, bendradarbiaujant su Greifswaldo universitetu).